

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 1 ● 2013

Krakeenden in

● Foto's: Piet Zomerdijk.

Krakeenden en rioolwaterzuiveringsinstallaties, een ideale combinatie?

● *Krakeenden en smienten foeragerend in bezinkingstank RWZI Middenpolder, Amstelveen.*

Tot 1950 was de krakeend een zeldzame broedvogel in Nederland, daarna namen de aantallen langzaam toe tot 1600-2400 paar in 1979-1985, gevolgd door een explosieve groei. Alleen al in Noord-Holland broedden rond 2010 3500-4000 paar krakeenden, een kwart van de totale Nederlandse broedpopulatie, die geschat wordt op 40% van de Noordwest-Europese populatie. Die toename, ook in de landen om ons heen, vinden we ook terug in het winterhalfjaar. Ook dan is de krakeend een normale verschijning geworden. Sinds begin jaren tachtig van de vorige eeuw is er sprake van een gestage groei met gemiddeld 11% per jaar. In 1996-97 lagen de seizoenmaxima in ons land rond de 15.000, in 2002-03 de piek in november en december boven de 20.000, in 2007-08 in oktober op 40.000. We kunnen dus met recht spreken

van de meest succesvolle zwem-eend. Vooral in zachte winters verblijven grote aantallen in ons land. Deze zoetwaterspecialist kan in de nazomer, als de vleugelrui plaatsvindt, forse concentraties vormen in het Lauwersmeer (juni), Haringvliet, Ketelmeer/Vossemeer en Biesbosch (augustus). In oktober verbleef meer dan 40% van alle krakeenden (17.400) in het Haringvliet (Hustings *et al.*, 2009). De aantallen overwintelaars zijn in strenge winters fors lager dan in zachte. Tijdens streng winterweer worden Noord-Nederland en het IJsselmeergebied grotendeels verlaten en komt het zwaartepunt te liggen in het Beneden Rivierengebied. Ook in West-Nederland en in het stedelijk gebied worden dan op niet bevroren wateren relatief veel krakeenden gezien (Voslamber *et al.*, 1998). Ook tijdens langdurige vorstperioden is het vaak

verrassend hoeveel krakeenden nog achterblijven in ons land (Bijlsma *et al.*, 2001).

Voedsel en habitat

Naar het gedrag in de wintertijd van deze interessante eend is in ons land weinig onderzoek gedaan. Veel kennis over voedsel en tijdsbesteding is afkomstig uit Noord-Amerika, waar de krakeend ook voorkomt (Paulus, 1983). Het voedsel bestaat in het winterhalfjaar vrijwel uitsluitend uit waterplanten en algen die vooral zwemmend worden verzameld door met de kop onder water te foerageren. Veel minder wordt gebruik gemaakt van de grondeltechniek die in dieper water wordt toegepast. Belangrijk voedsel in de herfst vormen in ons land fonteinkruiden, hoornblad, aarvederkruid, waterpest, oeverplanten, kranswieren en algen, waarvan wortels, bladeren, zaden, knolletjes of knoppen

de winter

• Tekening: Jos Zwarts.

• De ligging van waterzuiveringsinstallaties in Noord-Holland.

worden gegeten. Waar dat mogelijk is parasiteren krakeenden graag op meerkotten, die duikend waterplanten aanvoeren of losscheuren uit diepere waterlagen. Dat gebeurt vooral als de waterplanten aan de oppervlakte verdwenen zijn. Groene bladeren hebben een lagere voedingswaarde en zijn slechter verteerbaar dan fruit of dierlijk voedsel. Vermoedelijk is dat er de oorzaak van dat maar weinig vogelsoorten volkomen herbivoor zijn. De belangrijkste groepen onder de vogels vormen de zwanen, ganzen en een aantal eendensoorten tijdens de winter, waaronder krakeend en

smient de kleinste zijn. Door hun geringe grootte kost het veel foera-geertijd om de benodigde voedingsstoffen uit hun voedsel te halen, omdat het darmkanaal relatief kort is en de noodzaak om voedingsstoffen op te nemen relatief toeneemt als de lichaamsmassa kleiner is. Vanwege hun dieet in de winter en hun relatief geringe omvang is foerageren een van de belangrijkste bezigheden van krakeenden. In Amerika werd berekend dat krakeenden overdag 64% van de tijd aan foerageren besteden. Efficiënte en langdurige exploitatie van de voedselbronnen is van levensbelang. Vandaar dat krakeenden vaak snel overgaan op ander voedsel als het voorkeursvoedsel opdraakt. Waterplanten en algen die meer nutriënten bevatten en minder houtige bestanddelen, en daarom beter verteerbaar zijn, worden vooral in het najaar gegeten. Als de winterperiode nadert en waterplanten niet meer beschikbaar zijn, wordt steeds meer op grasland gevoerd. Soms vindt die 'voedselshift' geleidelijk plaats, soms plotseling, bijvoorbeeld als vorst intreedt. De vraag wanneer en of dat gebeurt is sterk afhankelijk van de habitat waarin de vogels zich bevinden. Langs de Afsluitdijk en de IJsselmeerdiijk kunnen we het hele winterhalfjaar groepjes krakeenden aantreffen die foerageren op de grote hoeveelheden algen, zoöplankton, wieren en restanten

van losgeslagen waterplanten die zich hier zwevend in het water en geholpen door wind en stroming verzamelen langs de oever aan de voet van het dijklichaam. Ook langs de vele grotere binnenwateren doet zich die situatie voor. Maar vooral in vochtige graslanden, vinden we al vroeg in herfst groepjes krakeenden die op gras foerageren, zoals bijvoorbeeld in Laag-Holland.

Verschillen krakeend en smient; paarvorming

Als we een vergelijking maken met de smient, die met dezelfde voedselproblemen te kampen heeft, zien we een aantal verschillen en overeenkomsten. Krakeenden verzamelen zich 's winters meestal in kleinere, meer gespreide groepen dan smienten. Hun winterhabitat is ook veel gevarieerder. Een belangrijke voorwaarde is de aanwezigheid van brede sloten en liefst grotere wateroppervlakten in de buurt, maar dichte oevervegetaties (met veel algvorming) en beboste habitats (Twiske) vormen geen probleem. Waar sloten en brede wateren voor smienten vooral betekenis hebben als vluchtplaats, is het voor de krakeend, zeker in de eerste wintermaanden vooral ook foerageergebied. Daarom vinden we ook krakeenden in brede kanalen en plassen in het duingebied, waar geen of nauwelijks grasland in de buurt is. Er is weinig onderzoek gedaan naar het 's nachts foerageren ►

● *Krakeenden en smienten foeragerend in de sneeuw bij RWZI Ursem.*

● *Aantal gepaarde krakeenden in de winter tijdens de vorstperiode 2011-12*

Datum	plaats	aantal	% gepaarde wijfjes
13 december	Zuiddijk, Beemster	686	82,3%
15 december	Middenpolder, Amstelveen	741	81,7%
1 januari	Middenpolder, Amstelveen	270	77,9%

van krakeenden; het vindt zeker plaats en neemt toe als de dagen korter worden. De daglichtperiode is dan te kort om in de voedselbehoefte te kunnen voorzien. Bij de kleinere smient is dat al veel vroeger in de winter het geval. Een overeenkomst tussen beide soorten is dat de paarvorming al heel vroeg in de herfst begint. Paarvorming bij eenden vindt niet plaats in het broedgebied, maar in de winter. Tijdens de broedtijd vallen paren uit elkaar als de woerd gaat ruien en het wijfje zich bekommert om eieren en jongen. In het winterhalfjaar worden dus opnieuw paren gevormd. Voor het wijfje is het grote voordeel van een partner dat de woerd haar beschermt tegen indringers waardoor ze ongestoord kan foerageren; de woerd heeft daardoor grotere zekerheid dat zijn partner gezond en sterk aan een nieuw broedseizoen kan beginnen. Gepaarde vogels stijgen bovendien in de sociale rangorde en hebben daardoor toegang tot de kwalitatief beste voedselbronnen. Het moment van paarvorming van eenden wordt niet bepaald door het tijdstip van broeden, maar is dus sterk afhankelijk van het soort voedsel. Soorten die voedsel eten van een lagere kwaliteit, vormen eerder paren om

op die manier hun foerageertijd zo optimaal mogelijk te benutten. Dat is met krakeenden en smienten dan ook het geval. Systematische tellingen over de snelheid waarmee de paarvorming zich al vroeg in de herfst voltrekt, zijn uit ons land niet beschikbaar, maar in december is al ruim 80% van de wijfjes gepaard (zie tabel).

Vorst: wegtrekken of blijven?

Als de vorst invalt trekken uit onze provincie grote aantallen krakeenden naar de Delta tot ook daar open water verdwijnt. Zware sneeuwval maakt foerageren onmogelijk en dwingt krakeenden verder naar het zuiden te trekken. Toch zijn er groepen die een andere strategie kiezen: blijven en wachten op betere tijden. In grote wakken in brede waterlopen, vaak op moeilijk bereikbare plaatsen, klonteren groepen samen die voor de vorstperiode verspreid voorkwamen. Krakeenden in onze provincie en ook daarbuiten hebben ook de Riool waterzuiveringsinstallaties (RWZI) ontdekt, waarvan er verspreid over onze provincie inmiddels 33 zijn aangelegd. Na de primaire zuivering van het rioolwater van blikjes, bladeren, vet en zand worden

bezinkingstanks gebruikt voor het verwijderen van organische deeltjes. Die cilindervormige tanks zijn in feite grote open bakken, voorzien van een brug, die langzaam ronddraait en door middel van schrapers het bezonken slib naar het midden van de tank duwt, waar het kan worden weggepompt. In die tanks wervelt dus allerlei organisch materiaal rond, vooral ook veel algen. Vooral de RWZI's in Laag-Holland en rond uitgestrekte graslanden zijn door krakeenden (en meerkoeten en in mindere mate smienten) ontdekt als een welkome voedselbron. Daar kunnen ze weer profiteren van hun specialisme door kleine plantenbestanddelen uit de bovenste lagen van het water op te pikken. Ook de graslanden in de naaste omgeving worden druk bezocht, waar gefoerageerd wordt en gerust, meestal samen met smienten, wilde eenden en meerkoeten. Bij enkele RWZI's, zoals in de Beemster, bij Amstelveen, Geestmerambacht en Ursem verzamelen zich in barre tijden vaak meer dan 1000 krakeenden, een beeld dat we ons een halve eeuw geleden nauwelijks konden voorstellen. Het zou mooi zijn om tijdens een strenge winter al die RWZI's eens gelijktijdig te tellen. Ik heb de indruk dat het in totaal, alleen al in onze provincie om meer dan 5000 vogels gaat!

Piet Zomerdijk
pieter.zomerdijk@planet.nl

Literatuur

- BIJLSMA, R.G., F. HUSTINGS & C.J. CAMPHUYSEN, 2001. Algemene en schaarse broedvogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2) KNNV-Uitgeverij Haarlem/Utrecht.
- HUSTINGS, F., K. KOFFIJBERG, E. V. WINDEN, M. V. ROOMEN, SOVON GANZEN & ZWANENWERKGROEP & L. SOLDAAT. 2009. Watervogels in Nederland in 2007/2008. Waterdienst-/SOVON- monitoringrapport.
- PAULUS, S.L., 1983. Dominance relations: resource use, and pairing chronology of Gadwalls in winter. The Auk 100: 947-952.